

АСПЕКТУАЛНЕ ВРЕДНОСТИ ПОМОЋНИХ ГЛАГОЛА БИТИ И ЈЕСАМ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: У раду ћемо најпре представити да ли је и на који начин разматрано питање видских вредности помоћних глагола *бити* и *јесам* у домаћој литератури, а затим ћемо указати на одређене ставове по питању вида помоћних глагола у релевантној странијој литератури о аспекту. Многи истраживачи српског језика мишљења су да постојање двеју различитих форми глагола *бити* у презенту указује на њихове различите аспектуалне вредности. Немогућност индикативног презента од глагола *бити* индикатор је његове перфективности, док постојање суплетивних облика за презент глагола *јесам*, који означавају праву садашњост, указује да су они имперфективног вида. Ми ћемо уз помоћ одређених тестова за утврђивање (им)перфективности и (а) теличности покушати да разјаснимо да ли су наведене аспектуалне вредности ових глагола константне или се пак у одређеним ситуацијама мењају, што би навело на закључак да су они заправо двовидски. Настојаћемо такође да утврдимо каква је улога аспектуалне семантике помоћних глагола *бити* и *јесам* у саставу сложених глаголских времена која се уз помоћ њих граде.

Кључне речи: српски језик, глагол *бити*, глагол *јесам*, аспектуална вредност, семантика

1. Увод

Иако је још Ђуро Даничић у Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности, говорећи о глаголу *бити*, рекао да он може бити и двовидски², мада га је сматрао перфективним, све до појаве текста Јована

¹ dragana.veljkovic@filfak.ni.ac.rs

² „Значење се речено не мијења, само је глагол и перфективан и имперфективан, па кад је перфективан изриче се њим (као и другим перфективнијем глаголима) свршетак и почетак онога што значи, и кад се изриче почетак, приближује му се значење значењу глагола *постати*, којим се тога ради може кад кад и замијенити; а кад је имперфективан, изриче се њим трајање реченога значења, трајање којему се опет глаголским облицима изриче почињање и свршивање. Перфективан је у *praes.*, имперфективан у имперфекту и *part. praes.*, а у свијем осталијем облицима и перфективан и имперфективан“ (Ђ. Даничић, РјА I, стр. 342а).

Вуковића *Питање глаголског вида облика б у д е м* у Белићевом Зборнику из 1937. године (Вуковић, 1937: 231–232), укорењено мишљење о аспектуалној вредности глагола *бити* у нашој стручној јавности било је да је он перфективан, за разлику од имперфективне вредности његовог суплетивног облика *јесам* у презенту. Педесетих година прошлог века о питању аспекта глагола *будем* расправљало се у неколико наврата (Ђ. Грубор, П. Ивић, Ј. Вуковић, И. Грицкат), о чему ће подробније бити речи у другом делу овог рада, а затим је дискусија утихнула, па се о овом питању од тада, колико је нама познато, није расправљало нити у засебним радовима, нити у референтним граматикама српског језика. Чињеница је, дакле, да је немогућност индикативног презента од глагола *бити* индикатор његове перфективности, док постојање суплетивних облика за презент глагола *јесам*, који означавају праву садашњост, указује да су они имперфективног вида. Ми ћемо покушати да утврдимо на које аспектуалне вредности глагола *бити* / *јесам* упућују у литератури познати тестови за одређивање (им)перфективности, а затим ћемо пробати да их тестирамо и уз помоћ неколико тестова (а)теличности, како бисмо упоредили резултате са онима добијеним на основу тестова (им)перфективности. Сматрамо да нам приликом утврђивања аспектуалних вредности глагола *бити* / *јесам* корисне информације може пружити и тзв. композиционални приступ анализи сложених глаголских облика, о коме ће бити више речи у четвртом делу рада, па ћемо том приликом анализирати сложене облике у којима се ови глаголи јављају: перфекат и плусквам-перфекат, футур II и потенцијал. Намера нам је, дакле, да разјаснимо да ли су аспектуалне вредности ових глагола константне (један је перфективан, а други имперфективан), или се оне у одређеним облицима и употребама мењају. Уколико пак утврдимо да се мењају, питање које се намеће је: да ли је глагол *бити*, односно *јесам* двовидски? У складу са претходно реченим, рад има следеће делове: 1. Увод; 2. Кратак преглед досадашњих тумачења; 3. Аспектуалне карактеристике глагола *бити* и *јесам* кроз тестове (им)перфективности и (а)теличности; 4. Аспектуалне вредности глагола *бити* и *јесам* у оквиру сложених глаголских облика – композиционални приступ; 5. Закључак.

2. Кратак преглед досадашњих тумачења

Рад Јована Вуковића *Питање глаголског вида облика будем*, објављен 1937. године у Зборнику посвећеном Александру Белићу, представља почетак преиспитивања дотадашњег, готово једногласно прихваћеног, схватања да је овај глаголски облик перфективног вида. Према Вуковићу, облик *будем* је искључиво имперфективан. Он нпр. за имперфективност облика *будеш* у реченици: „Кад будеш у Београду, владај се како треба“, наводи четири раз-

лога: 1. Односи се на све време бављења; 2. Значење *будеш* и *владај се* теку паралелно; 3. Нема временског ограничења једним извршеним моментом; 4. Између „кад будеш у Београду“ и „кад си био у Београду“ нема видске разлике. Као примере имперфективности Вуковић наводи и облик императива *буди* у примеру „Буди добар“, као и неке Даничићеве примере попут „нека буду синовима“, док за облик *будем*, у оквиру сложеног облика *будем* + *партICIP* (од свршеног или несвршеног глагола), каже да је аспектуално неутралан, а да је носилац аспектуалног значења партицип (Вуковић, 1937: 231–232).

Ђуро Грубор у својој књизи *Аспектна значења* даје критички осврт на овај Вуковићев текст, наводећи притом контрааргументе за Вуковићеве тврдње. Као основни аргумент за своју тврдњу да је *будем* перфективно, Грубор наводи немогућност овог облика да означи садашњост, а да може, каже он, облик *јесам* био би сувишан. Издваја такође и присуство назалног *н* у основи старог облика БЖДЖ, типичне ознаке перфективности (као нпр. код перф. глагола *легнем*, *седнем*, али и дијалекатских облика *буднем*, *биднем*). Вуковићев пример: Кад будеш у Београду владај се како треба, тумачи: „Кад пријеђеш у стање бити у Београду, владај се, боравећи у Београду, у стању боравка у Београду, како треба“, и на тај начин негира Вуковићеву тврдњу да у овом примеру нема ограничености (Грубор, 1953: 321). У даљем току текста, Грубор полако напушта свој строги и искључиви став о перфективности *будем*, па говорећи о њему као глаголу стања, уз који се може употребити временски прилог *дуго*, као и уз друге перфективне глаголе тог типа: „Ако дуго тамо будеш, останеш, задржиш се, забавиш се“ (Грубор, 1953: 322), признајући му и имперфективност у овом примеру, каже да је непостојање индикативног презента *будем* ипак много јача особина. Да би затим рекао: „Данашње наше осјећање аспекта нити је тако ексклузивно перфективно, како би се очекивало према развитуку, нити је тако ексклузивно имперфективно, како по своме, врло цијењеноме, осећању каже г. Вуковић. Нијесу ексклузивно имперфективни ни други облици гл. бити, осим бијех и будући“ (Грубор, 1953: 322–323). На колебање у односу на првобитни став наводе га и примери, пре свега Даничићеве, које у даљем тексту анализира, да би потом рекао да је „негдашње друштво облика будеш: бити, био и др. много изгубило од своје негдашње перфективности поради све тешње везе с имперфективним *јесам*“, да би на крају, свестан могућности двоструког тумачења примера које анализира, додао: „Много, много има право г. Вуковић, само не све“ (Грубор 1953: 324).

Рад Павла Ивића *О виду глаголског облика будем*, објављен у Нашем језику 1955. г., представља одговор Ђури Грубору, с једне стране, али и допуну и допринос тумачењу овог глаголског облика, са друге стране. Ивић, говорећи о несумњивом имперфективном својству облика *будем*, наводи примере типа: „Престао је да буде интересантан“ и „Желим да дете које ће ти се родити буде

целог свог века здраво и снажно“, као недвосмислено имперфективне (а ми додајемо да се у првом примеру имперфективност везује за фазни глагол, док је у другом примеру одређује контекст, односно адвербијални модификатор *целог свог века*), затим замену инфинитива *бити*, који се претежно сматра имперфективним, конструкцијом *да + будем*, еквивалентном по значењу, као и негирани императив: *немој да будеш* и *не буди*, који се гради само од имперфективних глагола. Ту су још и глаголи који значе жељу, намеру или слично, уз које као допуне иду и перфективни и имперфективни глаголи, а будући да се као допуна јавља само облик *будем*, не и *јесам*, претпоставка је да у оваквим конструкцијама *будем* може бити носилац оба вида (Ивић, 1955: 238–239). Као одговор на став Ј. Вуковића о искључивој имперфективности облика *будем*, Ивић се у другом делу рада бави перфективном употребом овог облика, таквом код које би имперфективно тумачење било искључено. Као искључиво перфективне он наводи примере типа: „Сви су захтевали да почетак бала буде раније него што је он то предложио“ (да се догоди, не да се догађа), „То што ти хоћеш неће моћи да буде“ (да се оствари, не да се остварује), затим у приповедању: „А он не буде лењ, већ седне на воз и отпутује“ (контекст допушта само перф. презент), као и у временским и сличним реченицама, које захтевају презент перфективних глагола да би означиле будућу радњу: „Чим будеш у Београду посети Мирка и предај му моје писмо“ (Ивић, 1955: 240–241). Павле Ивић закључује на крају да глагол *бити*, *будем* може имати оба вида у свим својим облицима, осим оних који су аспектуално осетљиви, попут имперфекта и глаголског прилога садашњег. Облик пак *будем* може имати перфективну употребу, док имперфективну дели са глаголом *јесам*. Употреба облика *јесам*, каже Ивић, „ограничава се на праву садашњост, затим на свевременост која је обухвата и на поједине ситуације које су непосредна транспозиција праве садашњости (као што је потпуна напоредност са неким прошлим или будућим тренутком у конструкцији са *verba dicendi et cogitandi*: *Мислила је да је најлепша*; *Рећи ће да није тако*)“ (Ивић, 1955: 243).

Ирена Грицкат у свом раду *О неким видским особеностима српскохрватског глагола* приликом одређивања аспектуалних карактеристика глагола *бити* пажњу усмерава пре свега ка семантици самог глагола, као и ка информацијама које пружа контекст у коме се облици овога глагола јављају. Она каже: „У његовој семантици разликовало се значење ’постојати (као нешто)’ и ’почињати постојати’, ’постајати’; и док се у вези с првим уопште тешко може створити представа о перфективности, дотле се друго значење може појавити у ’бити’ са оба вида“, и додаје да је право значење оно прво, „esse“, док је друго, двовидско, пропратно уз прво (Грицкат, 1958: 67). Грицкат наводи још нека значења глагола *бити*: *настајати / настати* (У соби је био све већи неред) или *догодити се* (Шта то би? Шта је било?), за које каже да као и друга значења, која се могу извести од глагола *бити*, „у контексту, захваљујући додацима и околном смислу, могу стећи оба вида“ (Грицкат, 1958: 68).

Поменућемо на крају још један рад Јована Вуковића: *Посебна видска вредност аориста код понеких глагола стања*, у коме он, анализирајући Даничићеве примере са глаголима стања, међу којима је и глагол *бити*, у аористу и перфекту, закључује да аорист од глагола *бити* може имати два вида, а да у осталим облицима, перфекту и футуру на пример, имперфективни вид може да буде „неутрализиран“, како он каже, али се не може једноставно свести, као у аористу, на перфективни вид. То је примећено, у мањој или већој мери, и код неких других глагола стања, какви су *хтети* или *смети* нпр. (Вуковић, 1957: 245–246). За облик *будем* на једном месту каже да не може да прихвати укоренењено мишљење да је перфективног вида, што је потврда његовог ранијег становишта.

3. Аспектуалне карактеристике глагола *бити* и *јесам* кроз тестове (им)перфективности и (а)теличности

Уколико под термином *евентуалности* подразумевамо различите типове глаголских ситуација означених предикатско-аргументском структуром, и уколико их, по угледу на Х. Де Сварт (De Swart, 1998: 349–351), поделимо, према ономе што означавају, на *стања*, *процесе* и *догађаје*, онда би глаголи *бити* и *јесам* били у групи предиката који означавају стање. Према Де Сварт, основне карактеристике стања су стативност и хомогеност (референца неизбројивости, као код збирних именица нпр.), процеса хомогеност и динамичност, а догађаја избројивост (референца избројивости, као код избројивих именица нпр.) и динамичност. Уколико једну хомогену евентуалност поделимо на сегменте, они су међу собом онтолошки идентични, ма како мали били, док нехомогени предикати не испољавају ову особину. Они реферишу о евентуалности као о целини, а не о њеним деловима. Стања су, дакле, ситуације које не подразумевају процес и развој, могу да трају извесно време, и код њих нема индикације природног краја или циља. У погледу теличности, стања су ателични предикати, док су у погледу перфективности носиоци имперфективног аспекта. Претпоставка је, на основу горе наведеног, да су и глаголи *бити* и *јесам* носиоци ових карактеристика, али да бисмо то и потврдили, послужићемо се већ добро познатим тестовима (им)перфективности и (а)теличности.

3.1. Тестови (им)перфективности

(Им)перфективност се најчешће потврђује уз помоћ глаголских прилога садашњег и прошлог, као и уз помоћ фазних глагола (*почети*, *продужити*, *наставити*, *завршити*), уз које иду само имперфективни глаголи, индикативног презента и имперфекта.

Први тест односи се на (не)могућност грађења аспектуално осетљивих облика – глаголских прилога садашњег и прошлог: садашњи се гради само

од имперфективних глагола, док се прошли гради од перфективних глагола. Ситуација је у вези с глаголима *бити* / *јесам* врло занимљива. У старословенском језику партицип презента актива имао је само глагол *јесам*, а облик је гласио: СЫ, СЖШТИ, СЫ (СЖШТ-), што потврђује да је овај глагол био несвршеног вида. У савременом језику овај облик се не употребљава. Од глагола *бити* пак нема облика овог партиципа у стсл., али се лексикализовани облик, односно резултат конверзије *будући* у савременом језику јавља, и то у придевском значењу: *будући*, *будућа*, *будуће*, али и као везничка узрочна конструкција *будући да*. У стсл. језику не гради се партицип претерита актива ни од глагола *бити*, ни од глагола *јесам*, али у савременом језику такође имамо лексикализовано *бивши*, *бивша*, *бивше*, у придевском значењу. Могућност образовања ових облика, глаголског прилога садашњег и прошлог, од глагола *бити*, без обзира на њихову каснију лексикализацију говори нам о томе да је глагол *бити* доживљаван и као свршен и као несвршен, односно као двовидски глагол.

Уз фазне глаголе типа: *почети* (*стати*, у значењу: *Стао* је да виче, а у том смислу и *кренути* и *узети*), *наставити*, *продужити*, *престати*, *завршити*, *окончати* и др., који означавају различите фазе онога што означава пунозначни глагол, иду само имперфективни глаголи, тако да је и ово један од тестова (им)перфективности. Глагол *јесам*, *будући да* нема облик инфинитива, не можемо ни тестирати, али он свакако не би могао да иде уз фазне глаголе:

- (1) *Почео је *да јесте*, *Наставио је / *Наставља *да јесте*, *Престао је / *Престаје *да јесте*.

Од глагола *бити* ови облици потпуно су валидни, тако да закључујемо да је глагол у овој употреби имперфективног вида:

- (2) Почињао је / почиње *да буде* потпуно самосвојан. Наставио је / Наставља *да буде* одличан у свом послу. Престајао је / Престао је / Престаје *да буде* њихов слуга.

Многи истраживачи српског језика мишљења су да управо постојање двеју различитих форми глагола *бити* у презенту указује на њихове различите аспектуалне вредности. Немогућност индикативног презента од глагола *бити* била би индикатор његове перфективности, док суплетивни облици за презент глагола *јесам*, који означавају праву садашњост, указује да су они имперфективног вида. То се види и на следећим примерима:

- (3) Шта радиш?

Тренутно *сам* у возу, путујем на море, *Тренутно *будем* у возу, путујем на море.

Код куће *сам*. *Код куће *будем*.

Управо *сам* на предавању. *Управо *будем* на предавању.

Сада *смо* сви заједно на утакмици. *Сада *будемо* сви заједно на утакмици.

Имперфекат је још један аспектуално осетљив глаголски облик. Будући да се гради само од имперфективних глагола, послужиће нам за тестирање (им)перфективности глагола *бити* / *јесам*. У старословенском језику имперфекат од глагола *бити* градио се од посебне, имперфекатске основе БЂ- и наставака сигматског аориста, да би касније у текстовима аналошки почели да се појављују и наставци имперфекта, а будући да се и тада имперфекат градио од глагола несвршеног вида, закључујемо да је у овим облицима глагол *бити* имперфективан. А тако је и у имперфекатским ликовима *бејах*, *бејаше* / *бех*, *беше*, који се јављају у савременом језику.

Поменућемо на крају и одрични облик императива, такође аспектуално осетљив облик. Гради се, наиме, само од имперфективних глагола. Од глагола *бити* овај облик гласи: *не буди*, а то нам је још једна потврда његове имперфективности.

3.2. Тестови (а)теличности

У литератури постоји више тестова за испитивање теличности, који се примењују пре свега у језицима са лексичким аспектом, али могу се примењивати и у језицима са граматичким аспектом, какав је српски. Тестови теличности у словенским језицима показују да се између (им)перфективности и (а)теличности не може ставити знак једнакости.³ У српском језику већина имперфективних глагола је ателична, док су перфективни глаголи углавном телични, али, како тестови показују, и имперфективни и перфективни предикати могу бити и телични и ателични (Вељковић, 2013).

Тест адвербијалне модификације

(4) Био сам тамо два сата / ? Био сам тамо за два сата. (ателичан и ?теличан)

Бићу добар пола сата / *за пола сата. (ателичан)

Код говорника српског језика присутно је колебање о прихватљивости теста теличности када је глагол *бити* у перфекту, док је облик футура прихватљив, али нема телично читање, већ смешта предикат и будућност.

(5) Дуго ме чекаш? Не, ту сам пет минута / *за пет минута (ателичан)
Шта радиш? У чекаоници сам већ пола сата / *за пола сата.

Примери са глаголом *јесам* и адвербијалним модификаторима *за пет минута* / *за пола сата* производе футурско значење.

³ У руском језику нпр. тестови показују да и имперфективни и перфективни глаголи могу бити ателични и телични (Vorik, 2006: 66–90), док у чешком имперфективни глаголи могу бити ателични и телични, а перфективни су увек телични (Dočekal and Kučerová, 2009).

Поређења ради, ево какав резултат добијемо када овом тесту подвргнемо видске парњаке *читати* / *прочитати*, као и двовидски глагол *телефонирати*:

- (6) Шта радиш? Чitam књигу пола сата / *за пола сата. (ателичан)
 Књигу прочитам за пола сата / *пола сата. (теличан)
- (7) Обично телефонирам пола сата / Обично телефонирам за пола сата. (теличан и ателичан)

Конјункцијски тест

- (8) а. Била сам на факултету у понедељак и у уторак. (ателични, двозначни)
 б. На факултету сам у понедељак и у уторак. (ателични, двозначни)

Чини нам се да су у овом тесту и глагол *јесам* и глагол *бити* ателични, јер производе двосмисленост – на факултету смо непрекидно од понедељка до уторка, или смо тамо били у два различита интервала, у понедељак, и у уторак, па ту имамо две евентуалности.

Тест прогресивности

Овај тест, који у енглеском језику подразумева условљеност реченице са *simple past* временом прогресивним прошлим временом у претходној реченици, не може се дословно применити на словенске језике. Уобичајено је да се за овај тест користе тзв. „када“ („when“) реченице, будући да се прогресивно значење у енглеском језику преводи искључиво имперфективним словенским глаголима, али то није случај приликом обрнутог превода, јер словенски имперфективни аспект, осим прогресивног, може имати и *present perfect* и хабитуално читање.

- (9) Била сам на улици када је зазвонио телефон.
 / Уп. Читала сам књигу када је зазвонио телефон /.

У оба ова примера имперфективни аспект има прогресивно значење.

Тестови теличности показали су очекивани резултат, будући да смо тестирању подвргли стативне глаголе *бити* и *јесам*. Без обзира на колебање код теста адвербијалне модификације, остали тестови јасно показују ателичност ових глагола.

4. Аспектуалне карактеристике глагола *бити* и *јесам* у оквиру сложених глаголских облика – композиционални приступ

Композиционални приступ⁴ у проучавању сложених глаголских облика подразумева да се до њихове семантике не може доћи посматрањем об-

⁴ Једну општу дефиницију принципа композиционалности даје Б. Парти: „The compositionality principle, in most general form, can be expressed as follows: The meaning of an expression is a function of the meanings of its parts and of the way they are syntactically combined“ (Парти, 2004: 153).

лика као целине, као идиоматског израза, већ је она производ значења свих елемената који су у саставу сложеног облика. У овом кључу, а према прилагођеном обрасцу анализе који предлаже Де Сварт (De Swart, 1998), српски перфекат и футур II могли би се представити на следећи начин:

Перфекат

(10)

а. Он је читао књигу.

[PRES, IMPERF [PART. PERF, IMPERF [Он чита књигу]]]

R1

R2

б. Он је прочитао књигу.

[PRES, IMPERF [PART. PERF, PERF [Он прочита књигу]]]

R1

R2

Футур II

(11)

а. Кад будем долазила у Ниш, видећемо се.

[PRES, PERF [PART. PERF, IMPERF [Кад долазим у Ниш]]]

R1

R2

б. Кад будем дошла у Ниш, видећемо се.

[PRES, PERF [PART. PERF, PERF [Кад дођем у Ниш]]]

R1

R2

На овај начин могу се представити и остали сложени облици, у чијем је саставу глагол *бити*: плусквамперфекат и потенцијал. Следећи Арсенијевића и Борик (Арсенијевић и Борик, 2012; Арсенијевић, 2013), сматрамо да сви делови сложеног предиката, како својим аспектуалним, тако и временским карактеристикама, доприносе семантици, односно разумевању значења сложеног облика. У горе наведеним примерима перфекта и футура II види се да заправо представљају два референцијална времена, чије карактеристике производе различите семантичке интерпретације сложеног облика. Тако нпр. предикат *је читао* има карактеристике садашњост и имперфективност, садржане у помоћном глаголу, и прошлост и имперфективност, садржане у радном глаголском придеву. Важно је питање приликом анализе сложених глаголских облика која од тих компоненти и на који начин доприноси њиховој семантици. Чини нам се да у случају перфекта обележја радног глаголског придева (партиципа перфекта у стсл. језику) смешта предикат у прошлост, док аспектуалне карактеристике лексичког глагола одређују његову дуративност, уколико је имперфективног вида, односно резултативност, кумулативност, уколико је перфективног вида. Имперфективни пак презент глагола *јесам* одређује овај облик према временској оси, и то као временски близак моменту говора (или је барем тако било у историјском развоју перфе-

кта, када је, сматрамо, његова временска димензија била примарна, па се он везивао за време говорења, попут *present perfecta* у неким другим језицима). Будући да се облик перфекта сада може употребљавати у различитим семантичким контекстима: семантичкој прошлости, садашњости и будућности (в. Арсенијевић и Борик, 2012), тј. има слободан однос према времену говорења, глагол *јесам* га више не одређује према актуелном моменту говора, већ према времену епистемичке евалуације. На тај начин облик перфекта практично је изгубио своје временске деиктичке карактеристике и постао превасходно аспектуални анафорски облик.

Футурско значење футуру II даје пре свега перфективни облик *будем*, за који Ђ. Грубор с правом каже да је у овом случају „толико јак у свом аспекту, у својој исконској перфективности, да на основу ње пребацује партицип актива у будућност (...)“ (Грубор, 1953: 325). Многи лингвисти будуће време не сматрају строго временским обликом, већ и модалним – због изражавања предикције или намере, па тако и код наших лингвиста углавном постоји слагање у погледу футура I као превасходно временског облика, док по питању футура II има различитих ставова. С једне стране су они који сматрају да футур II има и временско и модално значење, временско пре свега у временским а модално у условним реченицама (К. Милошевић, С. Танасић). Са друге стране су лингвисти попут М. Стевановића, који сматра да је футур II оправданије звати модалним обликом, јер изражава модалност не само у условним већ и у другим зависним реченицама у којима се појављује, и Љ. Поповић и Ж. Станојчић, који у својој заједничкој граматици, а потом и Станојчић као једини аутор, говоре о футуру II као модалном облику. Ми футур II сматрамо модалним обликом, а извор његове модалности, као и модалности потенцијала лежи, између осталог, у перфективности глагола *будем*, односно *бих* од којих се ови сложени облици граде. Мислимо да предикат који је носилац перфективног аспекта, макар носилац перфективности био и помоћни глагол, самим тим што означава резултат, нешто што је завршено, више није у овом сада, у реалном свету, већ је у неком другом, могућем свету. А удаљавање од реалног света у основи је модалне употребе времена.

Плусквамперфекат, перфекат у перфекту или претпрошло време, како га понекад зову, у савременом језику гради се од перфекта или имперфекта помоћног глагола *бити* и радног глаголског придева лексичког глагола, а будући да имперфекат готово да више није у употреби, не употребљава се ни плусквамперфекат са имперфектом глагола *бити*. Занимљиво је да је у стсл. језику примаран облик плусквамперфекта са имперфектом, односно аорисом од имперфективне основе БЋ- помоћног глагола, нпр. БЋАХЋ (БЋХЋ) НОСИЛЋ, док је форма са перфектом помоћног глагола могућа, али вероватно ретка. Будући да се гради на два начина, плусквамперфекат се може овако представити:

(12)

а. Ја сам био отишао када је она стигла.

[PRES, IMPERF [PART. PERF, IMPERF [PART. PERF, PERF [Ја одем]]]]

R1

R2

R3

б. Ја бејох отишао када је она стигла.

[PAST, IMPERF [PART. PERF, PERF [Ја одем]]]

R1

R2

Лексички глагол у плусквамперфекту је најчешће свршеног вида, мада је у српском језику могућ и плусквамперфекат несвршених глагола (*био сам писао*, нпр.), који се ретко употребљава, односно најчешће је замењен перфектом несвршених глагола (Танасић, 2009: 68). У примеру 12а видимо да у облику плусквамперфекта *сам био отишао* имамо чак три референцијална времена, која носе следеће карактеристике: садашњост и имперфективност, садржане у облику *сам*, прошлост и (им)перфективност у радном глаголском придеву *био* (овде је тешко утврдити да ли је *бити* свршеног или несвршеног вида, мада се употребљава уместо несвршеног *бејох*), као и прошлост и перфективност у радном глаголском придеву *отишао*. Оваква композиција сложеног времена плусквамперфекта свакако одређује и његову основну семантику евентуалности која је завршена пре неке друге евентуалности у прошлости, и „чији резултат није актуелан у моменту говора јер је поништен неком другом радњом“ (Танасић, 2009: 68). Ово последње важи само за плусквамперфекат свршених глагола. Управо облик перфекта помоћног глагола смешта евентуалност плусквамперфекта у даљу прошлост у односу на другу, изражену неким другим прошлим временом, најчешће перфектом.

Закључак

На основу анализе закључујемо да је глагол *јесам* имперфективан, што потврђују и тестови (им)перфективности и тестови (а)теличности. Глагол *бити* може бити и имперфективан и перфективан. Имперфективан је у инфинитиву, имперфекту, глаголском прилогу садашњем, негираном императиву и као допуна фазних глагола. Перфективан је у презенту, глаголском прилогу прошлом, као и у оквиру сложених глаголских облика када је у форми презента (футур II) и у форми аориста (потенцијал). Управо свршеност *будем* смешта садржај предиката футура II у будућност, а утиче и на модалност ових облика. У другим ситуацијама аспект облика *будем* одређује се уз помоћ контекста, односно прагматике, најчешће уз помоћ адвербијалних модификатора. Уколико они изостану, тумачење може бити амбивалентно, односно зависи од личног осећаја и интуиције, или, како би Ј. Вуковић рекао, просуђујемо на основу тога „како наше језичко осећање интерпрети-

ра глаголску радњу – (стање)“ (Вуковић, 1957: 238). Мислимо да се глагол *бити* може сматрати двовидским глаголом, али ћемо се сложити са проф. Павлом Ивићем да га од других двовидских глагола разликује постојање глагола *јесам*, који покрива неке имперфективне употребе глагола *бити*.

Литература

- Арсенијевић 2013: Бобан Арсенијевић, *Временско и аспектуално значење аориста*, Српски језик 18, 253–261.
- Арсенијевић и Борик 2012: Boban Arsenijević i Olga Borik, *T=D: On the lack of tense marking in Russian and Serbo-Croatian*.
- Белић 1955–56: Александар Белић, *О глаголима са два вида*, Јужнословенски филолог XXI, Београд.
- Borik 2006: O. Borik, *Aspect and reference time*. New York: Oxford University Press.
- Вељковић 2013: Драгана Вељковић, *О (им)перфективности и (а)теличности у српском и шпанском језику*, *Годишњак за српски језик*, Година XXVI, број 13, Ниш: Филозофски факултет, 137–149.
- Вуковић 1937: Јован Вуковић, *Питање глаголског вида облика* будем, Зборник филолошких и лингвистичких расправа. А. Белићу о 40-годишњици његова научног рада. Бгд 1937, 231–232.
- Вуковић 1957: Јован Вуковић, *Посебна видска вредност аориста код неких глагола стања у српскохрватском језику*, *Slavistična revija, Časopis za literarno zgodovino in jezik. Rajku Nahtigalu za osamdesetletnico*. Ljubljana, X. Letnik, 1–4, 237–252.
- Вуковић 1967: Др Јован Вуковић, *Синтакса глагола*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево.
- Грицкат 1958: Ирена Грицкат, *О неким видским особеностима српскохрватског глагола*, Јужнословенски филолог XXII, Beograd.
- Грубор 1953: Ђуро Грубор, *Аспектна значења*.
- Даничић 1880 – 1976: *Рјечник ЈАЗУ*.
- Де Сварт 1998: Henriëtte de Swart, *Aspect Shift and Coercion*, *Natural Language & Linguistic Theory*, Vol. 16, No. 2, Springer, 347–385.
- Доčekал and Куčekерова 2009: M. Dočekal and I. Kučekerová, *Bound Ability Readings of Imperfective Verbs: A case for Presupposition*. Presented at FASL 18, Cornell, NY (May 2009).
- Ивић 1955: Павле Ивић, *О виду глаголског облика* будем, *Наш језик* (нова серија), Књ. VI, Београд, 237–245.
- Парти 2004: Barbara H. Partee, *Compositionality in Formal Semantics: Selected Papers by Barbara H. Partee*, Blackwell Publishing.

- Станојчић 2010: Станојчић, Живојин, *Граматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1989: Стевановић, Михаило, *Савремени српскохрватски језик I, II*. Београд: Научна књига.
- Танасић 2005: Танасић, Срето, *Синтакса глагола*. У: Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Људ., Тошовић, Б., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Танасић 2009: Танасић, Срето, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига.

Dragana T. Veljković

ASPECTUAL VALUES OF AUXILIARY VERBS *BITI* AND *JESAM* IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper will first of all present if the question of aspectual values of auxiliary verbs *biti* and *jesam* in domestic literature was and how it was considered, and then indicate the specific positions concerning the aspect of auxiliary verbs in the relevant foreign literature on aspect. Many researchers of the Serbian Language think that the existence of two different forms of the verb *biti* in present indicate their different aspectual values. Impossibility of indicative present of the verb *biti* is the indicator of its perfectiveness, while existence of suppletive forms for the present of the verb *jesam*, that express real present, indicate that they are of imperfective aspect. We would, by means of different tests for determination of (im)perfective aspect, try to clarify if the cited aspectual values of these verbs are constant or they change in certain situations, which would lead us to the conclusion that they are in fact two-aspect verbs. We would also try to determine the role of aspectual semantics of auxiliary verbs *biti* and *jesam* within the complex tenses they are part of.

